

Intensyfikacja pracy uczniów poprzez nauczanie wielopoziomowe w klasie I szkoły wiejskiej

Nauczanie masowe i masowo-indywidualizujące a powodzenie ucznia w nauce

Nauczanie masowe często określane jako nauczanie zbiorowe należy do najczęściej stosowanych form organizacyjnych nauczania. Powstało i ukształtowało się wraz z systemem klasowo-lekcyjnym. Ma wobec tego swoją wielowiekową tradycję. Zdecydowały o tym niewątpliwie zalety, do których zaliczyć należałoby:

- ekonomiczność, (nauczyciel ma możliwość oddziaływania na dużą liczbę uczniów danej klasy),
- przejrzystość pod względem organizacyjnym (strona organizacyjna nauczania nie sprawia szkole większych trudności),
- walory wychowawcze (nauczyciel może oddziaływać poprzez zespół na poszczególnych uczniach).

Wykazuje ono jednak szereg wad, które często godzą w uczniów. Nauczycielowi bardzo trudno przy tej organizacji nauczania indywidualizować pracę uczniów, co przecież wydaje się warunkiem koniecznym osiągnięcia przez nich pozytywnych wyników w nauce. Każda klasa szkolna licząca przeciętnie kilkudziesięciu uczniów wykazuje znaczne zróżnicowanie tak pod względem możliwości intelektualnych, jak i tempa uczenia się oraz zaawansowania w opracowywanych na lekcjach zagadnieniach programowych.

Należałoby zatem zgodnie z tymi założeniami odpowiednio organizować pracę uczniów na lekcjach tak, aby sprzyjała osiągnięciu przez nich powodzenia w nauce. Byłaby ona dość skutecznym przeciwdziałaniem dla szerzącego się zjawiska niepowodzeń uczniów w nauce także na szczeblu nauczania początkowego.

Obecnie baczniejszą uwagę kieruje się na klasy młodsze, w tym także na dzieci stojące u progu kariery szkolnej. Słusznie podkreśla się ważność momentu wejścia dziecka do szkoły, jego „startu szkolnego”. Badania dojrzałości szkolnej dzieci, przeprowadzone przed rozpoczęciem przez nie nauki, wykazują znaczne zróżnicowanie tej zbiorowości. Można

w niej wyróżnić dzieci o wysokim stopniu przygotowania do obowiązków czekających je w szkole, ale także i dzieci z mniejszymi i większymi brakami w tym zakresie.

Różne drobne defekty, do których należą: zaburzenia mowy, wzroku, słuchu, brak sprawności manualnej, ociężałość umysłowa, utrudniają tym dzieciom późniejszą naukę. Według oceny Komitetu Ekspertów liczba dzieci ociężałych umysłowo wynosi w naszym kraju około 10⁰%. Halina Spionek¹ wyróżnia cztery grupy dzieci ociężałych umysłowo:

— dzieci o równomiernym opóźnieniu w rozwoju, czyli te, których wiek rozwojowy jest niższy od metrykalnego,

— dzieci o opóźnionym rozwoju mowy, a niekiedy o opóźnionym rozwoju myślenia słowno-pojęciowego,

— dzieci o zaburzonej percepcji wzrokowej: źle odbierane i słabo utrwalane przez nich obrazy świata prowadzą do opóźnienia ich myślenia konkretno-obrazowego,

— dzieci, którym trudność sprawia samodzielne myślenie, które nie potrafią porównywać przedmiotów i zjawisk, nie chwytają związków przyczynowo-skutkowych, choć mogą mieć dobrą pamięć.

Jeśli chodzi o dzieci trzech pierwszych grup mogą one, zdaniem Autorki, w dużym stopniu wyrównać swoje braki, jeśli stworzy się im odpowiednie ku temu warunki. Ważnej roli nabiera zatem właściwa diagnoza, którą należy postawić w czasie badania dojrzałości szkolnej. Stwierdzone wówczas braki można w pewnym stopniu wyrównać poprzez odpowiednie zajęcia organizowane bądź w przedszkolu, bądź w ognisku przyszkolnym. Idzie jednak o to, aby zajęcia te były różnorodne, atrakcyjne i tak dobrane, by dawały spodziewane rezultaty, powinny więc mieć charakter pracy zindywidualizowanej. Problem to szczególnie nabrzmiały jeśli chodzi o środowisko wiejskie, gdzie potrzeby są znaczne, ale brak jest odpowiednio przygotowanej kadry specjalistów. Obiecujące zdają się być zabiegi władz oświatowych, aby w każdej szkole był choć jeden specjalista — reedukator od spraw małej defektologii.

Ale największe możliwości, w zakresie zapobiegania i likwidowania niepowodzeń uczniów w nauce, stoją przed nauczycielem. Właściwie prowadzona obserwacja, wyrównywanie na bieżąco zauważonych braków, odpowiednio organizowana praca uczniów na lekcjach — oto niektóre spośród szerokiego wachlarza dostępnych mu środków profilaktycznych i terapeutycznych w zakresie niepowodzeń uczniów w nauce. Chcąc umożliwić im osiąganie pozytywnych wyników w nauce nauczyciel musi dostosowywać swoje wymagania do ich indywidualnych możliwo-

¹ H. Spionek; *Psychologiczna analiza trudności i niepowodzeń szkolnych*. Warszawa 1970.

ści. W nauczaniu masowym realizacja tego postulatu natrafia na znaczne trudności. W tak organizowanym nauczaniu trudno jest nauczycielowi dostosowywać tempo nauczania do indywidualnych możliwości każdego ucznia.

Nauczanie masowe uwzględnia przede wszystkim możliwości ucznia przeciętnego, a więc jest zbyt wolne jeśli chodzi o uczniów zdolnych, a za szybkie w stosunku do mało zdolnych i wolniej pracujących. Tracą przy tym obie grupy uczniów. Zarówno zdolniejsi i szybciej pracujący, którzy mogliby w tym samym czasie poznać i przyswoić sobie większy zakres wiedzy, jak i mało zdolni, którzy nie nadążając za tym tempem, nie mają możliwości zdobycia w tym samym czasie pełnych wiadomości, a pogłębiające się luki w wiadomościach utrudniają im aktywny udział w procesie nauczania, uniemożliwiając tym samym osiągnięcie powodzenia w nauce. By temu zapobiec należałoby uzupełnić nauczanie masowe pewnymi formami nauczania zindywidualizowanego.

Niektóre formy nauczania zindywidualizowanego

W dotychczasowych próbach starano się problem ten rozmaicie rozwiązać.² Każdą z nich można by zaliczyć do jednej z następujących koncepcji:

1. Indywidualizacja nauczania uwzględniająca zdolności uczniów. Przykładem takiej próby był system manheimski, którego twórcą i propagatorem był J. A. Sickinger. W systemie tym tworzone ciągi klas dla dzieci w tym samym wieku stosownie do posiadanych przez nie zdolności. Do poszczególnych ciągów klas uczniowie byli kierowani na podstawie badań psychometrycznych oraz opinii nauczyciela. W wyniku tak przeprowadzonej selekcji uczeń mógł być skierowany do jednego z następujących ciągów klas:

- a) klas głównych, przeznaczonych dla uczniów przeciętnie zdolnych,
- b) klas wspierających rozwój — dla uczniów mało zdolnych,
- c) klas pomocniczych — dla dzieci opóźnionych w rozwoju umysłowym,
- d) klas „przejściowych” — dla uczniów najzdolniejszych.

Czas trwania nauki w poszczególnych ciągach klas był różny. Koncepcję tę trudno nazwać demokratyczną, bowiem dyskryminowała ona szczególnie tych uczniów, którzy w momencie rozpoczynania nauki szkolnej wykazywali mniejsze zdolności. Chociaż teoretycznie istniała możliwość przechodzenia uczniów z jednego ciągu klas do drugiego, to jednak w praktyce okazywało się to niemożliwe ze względu na różnice programo-

² Cz. K u p i s i e w i c z : *Podstawy dydaktyki ogólnej*. Warszawa 1973.

we między poszczególnymi ciągami. Pewne podobieństwo z powyższym systemem wykazują tzw. „klasy sprofilowane” w szkołach średnich, grupujące uczniów wg zainteresowań, ale także i zdolności (np. klasy humanistyczne, matematyczno-fizyczne, językowe, biologiczne, geograficzno-ekonomiczne, a także szkoły i klasy dla najzdolniejszych). Postulat tworzenia tych ostatnich, słuszny z punktu widzenia potrzeb społeczno-ekonomicznych, jest zjawiskiem niekorzystnym ze względów pedagogicznych. Wychodzi się zastrzeżenia, czy tego typu klasy nie wypaczają osobowości ucznia, czy nie powodują kompleksów. Eliminacja uczniów zdolnych z normalnych klas pozbawia pozostałych jednego z ważnych motywów uczenia się, wyrażającego się w chęci dorównania najlepszym, współzawodnictwa z nimi. Trudności potęguje także brak kryteriów i metod selekcji.

2. Indywidualizacja nauczania uwzględniająca różnicowanie treści nauczania. Próby zmierzające do tak pojętej indywidualizacji postulowały konieczność umożliwienia uczniom swobodnego wyboru przedmiotów nauczania zgodnie z przejawianymi przez nich zainteresowaniami i zamiłowaniem. Postulat ten starały się realizować organizowane w latach czterdziestych w Wielkiej Brytanii i Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej tzw. rozszerzone szkoły średnie (comprehensive schools). W szkole tej organizowano kilka kierunków (specjalizacji) nauczania o charakterze teoretycznym oraz praktycznym. System egzaminów i selekcji decydował o przechodzeniu ucznia na wyższy szczebel kształcenia, a także o wyborze jego kierunku. Duża swoboda w wyborze przedmiotów nauczania nie wpływała korzystnie na zdobycie usystematyzowanej wiedzy.

3. Indywidualizacja nauczania uwzględniająca tempo nauczania. Do typowych wad nauczania masowego zaliczyć należy brak możliwości dostosowania tempa pracy do indywidualnych właściwości ucznia. Niedomogi te próbowano wyeliminować w szkołach organizowanych wg tzw. planu Winnetki. Temu celowi służyły w tym systemie organizowane zajęcia przedpołudniowe, w czasie których uczniowie poznawali określone treści programowe w pracy indywidualnej, zgodnie z właściwym sobie tempem uczenia się. Na zajęciach popołudniowych pracowali w grupach wg zainteresowania określonym problemem teoretycznym bądź praktycznym.

Ciekawy sposób łączenia nauczania masowego z nauczaniem zindywidualizowanym propagował system batawski. Zgodnie z jego założeniami nauczyciel połowę czasu na lekcji przeznaczał na indywidualną pomoc pojedynczym uczniom.

Najwięcej zwolenników zyskał i najszerzej był propagowany (także i u nas w okresie międzywojennym czynione były próby jego realizacji), tzw. plan daltoński. Zrywał on z dotychczasową organizacją nau-

czania, która nie zapewniała koniecznej swobody w pracy poszczególnych uczniów, była zbyt sztywna i mało elastyczna.

W szkołach wg planu daltońskiego większą uwagę poświęcano uczniowi, a proces uczenia się stawiano wyżej od czynności nauczyciela, przy czym temu ostatniemu przypisywano rolę dyskretnego organizatora pracy uczniów. Każdy uczeń otrzymywał miesięcznie przydział zadań z danego przedmiotu, zgodnie z opracowanym wcześniej rocznym planem pracy. Pod kierunkiem nauczyciela-specjalisty wykonywali uczniowie przydzielone im zadania w odpowiednio urządzonych i bogato wyposażonych pracowniach. Uczeń swobodnie decydował o wyborze zadań, kolejności ich wykonywania, ilości czasu przeznaczanego na ich rozwiązanie. Mógł więcej czasu przeznaczyć na treści, które go bardziej interesowały, mógł także w danej dziedzinie rozszerzyć obowiązujący go program. Wyniki pracy uczniów umieszczano w specjalnych tabelach, aby mogli oni porównać je z wynikami swoich kolegów.

Oprócz niewątpliwych zalet system ten miał szereg wad. Ograniczał w wyraźny sposób nauczanie masowe (zbiorowe), utrudniał wdrażanie ucznia do współpracy i współdziałania oraz uniemożliwiał oddziaływanie zespołu klasowego na jednostkę. Poza tym trudności typu organizacyjnego uniemożliwiały stosowanie tej formy nauczania w szkołach liczących kilkanaście oddziałów.

Do współczesnych prób umiejętnego łączenia nauczania masowego z nauczaniem zindywidualizowanym zaliczyć należy nauczanie wielopoziomowe czyli nauczanie zróżnicowane. Odpowiednie przykłady stosowania tej formy organizacyjnej nauczania w kl. I—IV znaleźć można w publikacjach R. Więckowskiego.³

Potrzeby w zakresie doskonalenia organizacji pracy uczniów w nauczaniu początkowym

Wyniki nauczania osiągnięte przez uczniów kl. I—IV budziły niezadowolone. Wskaźnik drugoroczności w tych klasach od lat utrzymywał się prawie na tym samym poziomie.

Wg informacji władz oświatowych w latach 1965—1971 przedstawiał się następująco:⁴

kl. I 4,1 — 3,9

kl. II 4,8 — 4,4

³ R. Więckowski: *Intensyfikacja pracy uczniów w nauczaniu początkowym*. Warszawa 1972; Tenże: *Zarys skutecznej organizacji pracy uczniów w nauczaniu początkowym*. Warszawa 1973; Tenże: *Problem indywidualizacji w nauczaniu*. Wrocław 1973.

⁴ J. Wołczyk: *O skuteczne zapobieganie niepowodzeniom szkolnym*. Nowa Szkoła 1973, nr 5.

Aby ograniczyć niekorzystne tak pod względem ekonomicznym, jak i pedagogicznym skutki tego zjawiska podjęto w ostatnim okresie szereg działań zmierzających do pełnej promocji uczniów w kl. I—IV. Czyni się starania celem objęcia właściwą opieką pedagogiczną uczniów kl. I—IV, dla formułowania prawidłowych diagnoz pedagogicznych na podstawie obserwacji dziecka w szkole oraz przy wykorzystaniu pomocy, jaką świadczyć mogą poradnie wychowawczo-zawodowe.

Wskazuje się na konieczność zastosowania, wobec uczniów wykazujących zahamowania rozwojowe i mających trudności w nauce, odpowiednich zabiegów zmierzających do eliminowania przyczyn ich powstawania. Organizuje się coraz śmieiej w szkołach zajęcia kompensacyjne (indywidualne lub w małych grupach) dla dzieci wykazujących odchylenia od norm rozwojowych. Zmierza się do stałego doskonalenia procesu dydaktycznego i intensyfikacji pracy uczniów w czasie lekcji. Prawidłowa realizacja powyższych zadań może przyczynić się do pełnej promocji uczniów w nauczaniu początkowym. Zainteresowanie środowiska nauczycielskiego powyższymi problemami było i jest bardzo żywe. Realizacja jednak tych postulatów natrafia w praktyce szkolnej na opory. Przyczyna tkwi w trudnościach, na jakie nauczyciele napotykają przy realizacji postulatów w codziennej pracy.

Organizacja i przebieg eksperymentu nad możliwościami stosowania nauczania wielopoziomowego w klasie I

W roku szkolnym 1972/73, po rocznym okresie przygotowań, rozpoczęto realizację etapu wstępnego eksperymentu pedagogicznego w dwóch szkołach wiejskich klas pierwszych powiatu krakowskiego. Eksperyment dotyczył sposobów organizacji pracy uczniów na lekcjach z uwzględnieniem indywidualnych możliwości uczniów. Miał odpowiedzieć na następujące pytania:

— na ile jest możliwe łączenie nauczania masowego z nauczaniem indywidualizowanym w kl. I?,

— jak w praktyce realizować postulaty nauczania wielopoziomowego (zróznicowanego), by każdemu uczniowi umożliwić osiągnięcie powodzenia w nauce.

Pojęcie nauczanie wielopoziomowe używano w takim znaczeniu, jakie nadał mu R. Więckowski:⁵ „...termin nauczanie wielopoziomowe rozumiemy najogólniej jako jedną z form organizacyjnych

⁵ R. Więckowski: *Niektóre sposoby modernizacji procesu nauczania*, Choczwanna, 1968, zes. 2.

procesu nauczania polegającą na różnicowaniu przez nauczyciela stopnia trudności problemów, bądź różnych poleceń i dostosowywaniu ich do odpowiedniej liczby (najmniej dwóch) poziomów wyodrębnionych w klasie dla określonych celów dydaktycznych”.

Słuszną wydaje się teza, którą reprezentuje R. Więckowski, iż klasa szkolna stanowi zbiorowość bardzo zróżnicowaną, tak pod względem możliwości intelektualnych, jak i języka mówionego oraz pisanego, a także tempa pracy. Można w niej wyróżnić co najmniej 3 poziomy:

— poziom I, obejmujący uczniów osiągających dobre i bardzo dobre postępy w nauce,

— poziom II, który stanowią uczniowie osiągający dostateczne postępy w nauce,

— poziom III, obejmujący uczniów mających trudności w nauce, znacznie opóźnionych w stosunku do pozostałych.

Wstępnego podziału uczniów na poziomy, obu klas pierwszych, dokonano po analizie wyników badań dojrzałości szkolnej testem DS-1, przy uwzględnieniu wyników obserwacji dokonanej przez nauczycieli prowadzących zajęcia w ogniskach przedszkolnych. Skład osobowy poziomów zmieniał się w okresie roku szkolnego, o czym decydował nauczyciel, biorąc pod uwagę postępy uczniów w nauce. Częściej uczniowie z poziomu III byli kierowani do poziomu II, a uczniowie z poziomu II do poziomu I, lecz zdarzały się także sytuacje odwrotne. Nauczyciele napotykali na trudności przy organizowaniu pracy uczniów w poszczególnych poziomach, uwzględniając istniejące między nimi różnice. Korzystali przy tym z pomocy prowadzącego badania, który hospitował zajęcia, oceniał je, inspirował, wyjaśniał sporne kwestie. Celem tym służyły także organizowane seminaria i lekcje koleżeńskie. Zamieszczone przykłady są ilustracją realizacji w praktyce przyjętych założeń nauczania wielopoziomowego w kl. I, z elementami pracy zróżnicowanej.

Przykład nr 1

Temat lekcji: Uczniowie klasy pierwszej przygotowują się do uroczystości Dnia Matki — układanie tekstu laurki.

Cele dydaktyczne: układanie i zapisywanie zdań w związku z przeżyciami dzieci, wdrażanie do samodzielnego wypowiedzania się kilkoma zdaniami, z uwzględnieniem istniejących różnic w tym zakresie między poszczególnymi poziomami uczniów.

Cele wychowawcze: kształtowanie uczuć miłości i szacunku do matki.

Hasło programowe: Dzień Matki.

Środki dydaktyczne: laurki, rozsypanka, zdaniowa dla uczniów z I i II poziomu, magnetofon, „Świerszczyk”.

Tok lekcji:

I. Część wstępna lekcji. Nauczyciel wykorzystuje przygotowaną na Dzień Matki dekorację okolicznościową w klasie, poleca uczniom odczytać datę i hasło (26 maja — Dzień Matki). Kieruje rozmową uczniów na ten temat. Uczniowie mówią o tym, jak przygotowywali się do tego święta, jaki program zaprezentują swoim mamom na spotkaniu z nimi w klasie. Przypominają tekst zaproszenia, które wręczyli im kilka dni temu. Wspominają o tym, że jeszcze przygotowali na zajęciach w szkole flakoniki z kwiatami oraz ilustracje na laurkach, które wręczą mamom w czasie uroczystości. Na laurkach tych brak jest tekstu. Co napiszemy w laurkach?, pyta nauczyciel. Uczniowie sami winni znaleźć odpowiedź na postawione im pytanie.

II. Część właściwa lekcji. Nauczyciel poleca uczniom, aby pilnie wysłuchali nagranego na taśmę magnetofonu fragmentu opowiadania pt. *Bajka o mamusi* (I. Słońska: *Pierwsza czytanka*, str. 58). Opowiadanie to może ułatwić im znalezienie odpowiedzi na pytanie, które uprzednio zostało postawione. Po wysłuchaniu opowiadania padają propozycje, aby w laurkach napisać: życzenia dla mam, przeprosić za złe zachowanie, zapewnić je o tym, że będziemy starali się być lepszymi niż dotychczas. Moment ten stwarza okazję do zorganizowania pracy zróżnicowanej. Treść zajęć jest jednakowa dla wszystkich poziomów, lecz różny jest stopień trudności, przed którymi stają uczniowie.

ZADANIA DLA UCZNIÓW Z POSZCZEGÓLNYCH POZIOMÓW

Poziom I	Poziom II	Poziom III
<p>Ułóżcie kilka zdań, które zapiszemy w laurkach. W zdaniach użyjcie zwrotów: <i>życze, przepraszam, przyrzekam</i>. Możecie pracować dwójkami, tak jak siedziacie w ławkach.</p> <p>Teksty ułożone przez uczniów tego poziomu są różnorodne, ciekawe, oryginalne.</p>	<p>Uczniowie otrzymują rozsypanki zdaniowe.</p> <p>W zdaniach tych brak jest pewnych zwrotów, które będą musieli uzupełnić, a następnie ułożyć wg ustalonej kolejności (najpierw złożę mamie życzenia, potem przeproszę, a następnie zapewnię, że będę lepszym niż dotychczas). Oto tekst rozsypanki: <i>W dniu Twego święta</i> (<i>Składam</i>) <i>Ci</i> <i>Mamusi, gorące życzenia.</i> (<i>Przepraszam</i>) <i>za</i> <i>sprawiane kłopoty.</i> (<i>Obiecuję</i>) <i>być</i> <i>dobrym synem (córką).</i></p>	<p>Uczniowie otrzymują rozsypankę zdaniową.</p> <p>Po zapoznaniu się z treścią zdań, muszą ułożyć je wg ustalonej kolejności.</p> <p>Nauczyciel sprawdza, czy uczniowie rozumieją wydane polecenie.</p> <p>A oto tekst tej rozsypanki zdaniowej: <i>W dniu Twego święta składam Ci, Mamusi, gorące życzenia. Przepraszam za sprawiane kłopoty. Obiecuję być dobrym synem (córką)</i></p>

Nauczyciel rozpoczął pracę z uczniami poziomu III dlatego, aby mieli więcej czasu na wykonanie poleceń. Następnie objaśnił pracę dla poziomu II i poziomu I.

Czynności nauczyciela winny być przemyślane, aby nie tracić wiele czasu na objaśnienie poleceń. Uczniowie wtedy nie wyczekują zbyt długo na ich przydział i mogą dość szybko przystąpić do wykonania zadań. W tym czasie nauczyciel pomaga uczniom, którzy mają kłopoty i trudności przy wykonywaniu pracy, odpowiada na pytania, i czuwa nad jej prawidłowym przebiegiem. Po wykonaniu poleceń przez uczniów poszczególnych poziomów, nauczyciel sprawdza sposób ich wykonania, a wybrani uczniowie z poziomów III, II, I odczytują ułożony tekst, który zostanie umieszczony w laurkach, dzielą się swymi spostrzeżeniami, oceniają wykonaną pracę. Sprawdzony tekst zostaje zapisany w laurkach.

III. P o d s u m o w a n i e. Laurki są już gotowe, uczniowie powtarzają program przygotowany na uroczystość Dnia Matki w klasie. W programie tym biorą udział wszyscy uczniowie. Jest to jeden z warunków realizacji założeń nauczania zróżnicowanego, o dużym ładunku emocjonalnym, co podnosi walory wychowawcze pracy nauczyciela.

A oto tekst inscenizacji pt. *Nasze mamy* — (przedstawienie pełne barw).

- U1: Może dziś porozmawiamy
o tym, jakie mamy mamy?
Chcecie:
- U2: — Owszem!
- U3: — Czemu nie?
- U4: Bardzo chętnie!
- U5: Powiedz proszę!
- U2: Tak zaczynam:
mama co dzień wraca z kina.
- U3: Co dzień?
- U1: Właśnie!
- U3: Nie mów bajek!
- U2: Tak: Bilety tam sprzedaje!
- U4: Lubię kino!
- Klasa: My tak samo!
Więc wołamy: brawo mamo!
- U3: Moja mama nawet w mróz ma bukiety
pełne róż, pomidory ma w doniczce...
- Klasa: Brawo! Mamie ogrodnicze!
- U4: Moja mama lubi dzieci,
ma ich tyle, co ryb w sieci,
tyle, ile maków w polu...
- U3: Tyle dzieci? Gdzie?
- U4: W przedszkolu!
Piosenkami i zabawą
cieszy dzieci, bawi dzieci.

- Klasa: Brawo! Brawo!
- U5: Moja mama całe dni nad książkami
tkwi i tkwi.
Wzrusza się podartą kartką...
- Klasa: Dużo braw bibliotekarkom!
- U6: Moja mama to jest zuch!
gdy lwa w ZOO boli brzuch,
gdy ma katar słoń lub lama,
zaraz jest tam moja mama.
I kuracja się zaczyna!
- Klasa: Brawo mama weterynarz!
- U1: Moja mama jest krawcową,
starą suknię zmienia w nową.
- U7: Moja mama jest drukarzem!
- U8: Ja mam mamę w mlecznym barze
- U9: Ja na poczcie mamę mam!
- Klasa: Dużo braw dla wszystkich mam!
- U1: To nietrudno klaskać w dłonie,
mówić: brawo, bis i koniec!
Łatwo chwalić się, że mamy
dobre mamy, dzielne mamy!
- U3: Zamiast gadać, każdy w domu od dziś
musi mamie pomóc.
- U1: Ja podleję kwiatki co dzień.
- U2: Ja żyć będę z bratem w zgodzie.
- U3: Brudny dywan sam wytrzępię.
- U4: Ja sprawunki zrobię w sklepie.
- U5: Ja naprawię kran w łazience,
- U6: Ja coś wkręcę i dokręcę
- U7: Nic nie stłukę! Nic nie złamię!
- U8: Ja poczytam książkę mamie.
- U9: Uprasuję jej fartuszek!
- U1: Guzik sobie przyszyć muszę.
- U2: Ja ozdobię piątką zeszyt.
Każdą mamę piątka cieszy.
- Klasa: Od dziś wszyscy się staramy,
by nie martwić naszych mam.
Dużo braw dla każdej mamy!
Niechaj mamy żyją nam!

IV. Zadanie pracy domowej. Uczniowie wszystkich poziomów mają na pracę domową wyszukać w *Świerszczyku* (z dnia 20.V. 1973 r., nr 21) wiersz pt. *Nasza mama* oraz nauczyć się go pięknie czytać, a także wyszukać ten fragment wiersza, który najbardziej mi się po-

dość. Uczniowie z poziomów I i II otrzymują dodatkowe polecenie: *Ułóż kilka zdań dotyczących naszej dzisiejszej uroczystości w klasie, która odbędzie się w godz. popołudniowych, z udziałem naszych mam.*

Przykład nr 2

Temat lekcji: Wiosna w życiu ptaków — rozwiązywanie zagadek o ptakach.

Hasło programowe: Przylot ptaków — skowronka, bociana, jaskółki.

Cele dydaktyczne: Porządkowanie i utrwalenie wiadomości o ptakach, które na wiosnę wracają do nas, doskonalenie cichego czytania ze zrozumieniem.

Cele wychowawcze: Kształtowanie właściwego stosunku dzieci do ptaków, dzieci przyjaciółmi ptaków.

Środki dydaktyczne: Zagadki dla każdego ucznia, nazwy ptaków na paskach kartonu, obrazki ptaków powracających do nas na wiosnę, lektura: *Od wiosny do wiosny* — M. Szuchowej.

Tok lekcji:

I. Część wstępna lekcji. Rozmowa nauczyciela z dziećmi dotyczy ich spostrzeżeń z wycieczki do zagajnika, którą odbyli poprzedniego dnia, szukając śladów wiosny. W czasie rozmowy padają pytania:

- o jakich ptakach już uczyliśmy się?
- jakie ptaki obserwowaliśmy w czasie wycieczki?
- co robią ptaki wiosną?
- czym się one żywią?
- kogo nazwiemy „przyjacielem ptaków”?

II. Część właściwa lekcji. Nauczyciel wyjaśnia uczniom, że na dzisiejszej lekcji będą rozwiązywać ciekawe zagadki dotyczące niektórych ptaków, o których dzisiaj rozmawiali. Każdy uczeń otrzymuje w kopercie zestaw 3 zagadek.

PRZYDZIAŁ ZADAŃ DO WYKONANIA

Poziom I	Poziom II	Poziom III
	Zagadka 1	Chodzi polem słońko, po zielonym życie, Nad polem, nad łąką śpiewa ktoś w błękitach. (Kto?)
	Zagadka 2	Ma biały brzusek, granatowy fraczek, powróciła wiosną, spójrz to ją zobaczysz. (Kto?)

Zagadka 3 Na łące wędruje
w czerwonych bucikach.
Gdy go żabka dojrzy
czym prędzej umyka.
(Kto?

Oprócz tych zagadek uczniowie z III poziomu otrzymują jeszcze paski papieru z następującymi wyrazami: skowronek, jaskółka, bocian.

Nauczyciel poleca uczniom, aby przeczytali dokładnie zagadki, spróbowali je rozwiązać i nazwy ptaków wpisywali w odpowiednie miejsca. Pracę rozpoczyna z uczniami poziom III. Ustala kolejność czynności, które uczniowie powinni wykonać.

— najpierw należy przeczytać nazwy ptaków umieszczone na paskach papieru,

— potem zapoznać się z treścią każdej zagadki i pod każdą z nich umieścić pasek papieru z nazwą ptaka, o którym mówi zagadka.

Nieco uwagi nauczyciel poświęca uczniom z poziomu II, śledzi także pracę uczniów z poziomu I. Następnie przeprowadza kontrolę prac i ocenia sposób ich wykonania. Poleca także wybranym uczniom z poszczególnych poziomów odczytać zagadki i ich rozwiązania. Na tablicy flanelowej wieszka paski kartonu z nazwami ptaków oraz obrazki przedstawiające omawiane ptaki. Na lekcji wykorzystuje tekst opowiadania pt. *Gdzie budować gniazda? (Od wiosny do wiosny, str. 33)*. Po odczytaniu tekstu opowiadania rozmawia z uczniami na temat jego treści:

— o jakich ptakach tu mowa?

— o czym one rozmawiają?

— co mówił dzięcioł?

— gdzie buduje swoje gniazdo skowronek?

— co mówiła o budowie swego gniazda jaskółka?

— o czym mówił wróbel?

Organizuje także ciekawą grę: na tablicy flanelowej wieszka obrazki trzech ptasich gniazd (bociana, skowronka, jaskółki). Uczniowie mają odgadnąć, które ptaki wybiorą dane gniazdo, i wpisać do zeszytu z pamięci nazwy ptaków; jaskółka, bocian, skowronek.

III. Zadanie pracy domowej. Uczniowie z poziomu III, jako pracę domową, przepiszą starannie do zeszytu jedną spośród trzech zagadek, a uczniowie z poziomu I i II ułożą i napiszą trzy zdania z wyrazami: jaskółka, bocian, skowronek.

Przykład nr 3

Temat lekcji: Nasza wycieczka do lasu — Układanie zdań dotyczących wycieczki.

Hasło programowe: Przyroda w otoczeniu dziecka.

Cele dydaktyczne: Próba układania opowiadania na temat odbytej wycieczki do lasu.

Cele wychowawcze: Troska o poszanowanie przyrody i poprawne zachowanie się uczniów w czasie wycieczki.

Środki dydaktyczne: Rozsypanka wyrazowa oraz rozsypanka zdaniowa dla uczniów z poziomu II i III.

Tok lekcji:

I. Nawiązanie do odbytej wycieczki do lasu. Rozmowa toczy się wokół następujących zagadnień:

- w jakim celu odbyliśmy tę wycieczkę?
- co robiliśmy w lesie?
- co zmieniło się w lesie od naszego wiosennego w nim pobytu?
- jak zachowywaliśmy się w lesie?
- czego tam nie wolno robić?

Uczniowie stwierdzili: „odbyliśmy ciekawą wycieczkę do lasu. Chcieliśmy zobaczyć jak wygląda teraz las, co w nim się zmieniło od naszego poprzedniego w nim pobytu. Powitaliśmy las wierszem i piosenką. Zbieraliśmy jagody. Bawiliśmy się. Słuchaliśmy śpiewu ptaków. Las należy ochraniać. Nie wolno płoszyć zwierzyny”.

II. Część właściwa lekcji. Nauczyciel formułuje polecenie: Musimy ułożyć krótkie opowiadanie o naszej wycieczce do lasu. Zdania, które zapiszemy powinny być ułożone według kolejności zdarzeń. Polecenie jest identyczne dla wszystkich uczniów, z tym, że uczniowie II i III poziomu otrzymują dodatkowe informacje, które ułatwią im wykonanie pracy.

Poziom I	Poziom II	Poziom III
Uczniowie układają 4 zdania dotyczące wycieczki, przy czym muszą pamiętać, że zdania te winny być ułożone wg takiej kolejności jak następowały po sobie zdarzenia.	Każdy uczeń otrzymuje w kopercie rozsypankę wyrazową: była, bawity się, rozpoznawały, rozmawiały, wróciły. Wyrazy te winny użyć w zdaniach i ułożyć je w odpowiedniej kolejności, tak aby powstało opowiadanie.	Uczniowie tego poziomu otrzymują w kopertach rozsypankę zdaniową: Nasza klasa była wczoraj w lesie. Dzieci rozmawiały o wyglądzie lasu. Potem bawily się. Rozpoznawały różne drzewa. Zadowolone wróciły do szkoły. Mają przeczytać te zdania i ułożyć je w kolejności takiej, jak następowały po sobie zdarzenia na wycieczce.

W czasie samodzielnej pracy uczniów nauczyciel pomaga tym, którzy mają trudności w wykonywaniu zadań. Wyraża także swoją opinię o pracy poszczególnych uczniów. Po wykonaniu poleceń, uczniowie odczytują swoje wypracowania. Nauczyciel je sprawdza i ocenia. Uczniowie zapi-

sują temat lekcji: „Nasza wycieczka do lasu”, po czym piszą w zeszytcie ułożone i sprawdzone opowiadanie.

III. Podsumowanie i zadanie pracy domowej. Uczniowie przypominają tekst opowiadania, zwracają uwagę na kolejność zdarzeń wg następstwa czasowego.

Na zadanie domowe mają podkreślić w opowiadaniu wszystkie wyrazy ze zmiękczeniami przez „i”.

Przykład nr 4.

Temat lekcji: Mnożenie jako dodawanie jednakowych składników.

Hasło programowe: Mnożenie jako dodawanie jednakowych składników.

Cele dydaktyczne: Zapoznanie uczniów z nowym działaniem arytmetycznym, jakim jest dla nich mnożenie.

Cele wychowawcze: Troska o poprawność języka w wypowiedziach ucznia.

Środki dydaktyczne: Komplet kolorowych klocków w rękę każdego ucznia, kolorowe krążki, liczmany.

Tok lekcji:

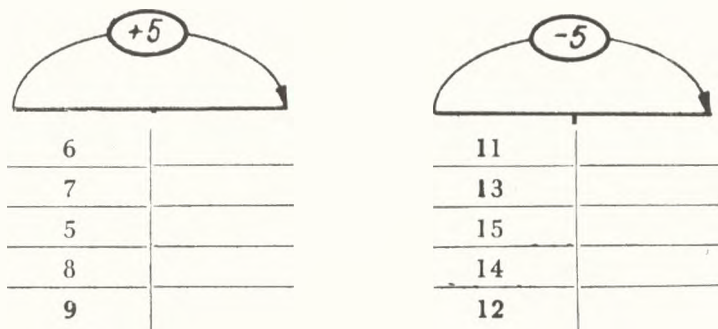
I. Rachunek pamięciowy — przykłady dodawania i odejmowania w zakresie 20. Nauczyciel przygotował następujący zestaw ćwiczeń:

Ćwiczenie 1. Do podanej liczby dobrać taką, aby otrzymać razem 10, wymienia kolejno następujące liczby: 4, 5, 3, 2, 1, 9, 0, 10, 6. Uczniowie podają: 6, 5, 7, 8, 9, 1, 10, 0, 4.

Ćwiczenie 2. Podane liczby przedstawić w postaci różnicy liczby 10 i odpowiedniej liczby. Wymienia kolejno: 4, 5, 3, 2, 1, 9, natomiast uczniowie podają następujące przykłady:

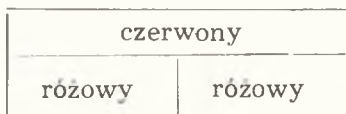
$$\begin{array}{lll} 4 = 10 - 6 & 3 = 10 - 7 & 1 = 10 - 9 \\ 5 = 10 - 5 & 2 = 10 - 8 & 9 = 10 - 1 \end{array}$$

Ćwiczenie 3. Nauczyciel wykorzystuje przygotowane „maszyny liczące”:



Uczniowie zastanawiają się, jakie działania mają wykonać maszyny liczące, a następnie w odpowiednie kartki wpisują właściwe liczby.

II. Opracowanie nowego materiału. Nauczyciel wyjaśnia uczniom, że na lekcji poznają nowe działania arytmetyczne, które nazywa się mnożeniem. Uczniowie muszą prawidłowo wykonywać poszczególne ćwiczenia. Oto polecenie: *Przedstaw za pomocą kolorowych klocków ze swego kompletu sytuację, którą widzisz na rysunku umieszczonym na tablicy.*



Spróbuj tę sytuację zilustrować działaniem arytmetycznym. Uczniowie podają propozycje:

$$2 + 2 = 4$$

$$4 = 2 + 2$$

Podają pytania szczegółowe:

— ile klocków różowych składa się na 1 klocek czerwony? (odp. 2 klocki różowe dają 1 klocek czerwony).

— jak to można wyrazić jeszcze inaczej, niż to poprzednio zrobiliśmy? (odp. dwa po dwa).

Pokażę wam teraz, jak to można inaczej zapisać:


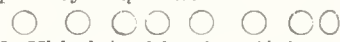

$$2 \cdot 2 = 4$$

Zatem możemy zapisać: $2 + 2 = 2 \cdot 2 = 4$

Uczniowie wyjaśniają zapis 2×2 .

Poprzez pracę zbiorową nauczyciel starał się zaznajomić uczniów z nowym działaniem arytmetycznym. Oczywiście z uwagi na istniejące różnice między uczniami, nie wszyscy w prawidłowy sposób przyswoili sobie powyższe informacje i jednakowo dobrze je rozumieli. Nauczyciel zorganizował więc pracę zróżnicowaną.

Poziom I	Poziom II	Poziom III						
<p>Masz podane działania:</p> <p>1) $2 + 2 + 2 =$</p> <p>2) $1 + 1 + 1 + 1 + 1 + 1 + 1 + 1 + 1 =$</p> <p>3) $2 + 2 + 2 + 2 =$</p> <p>Zaobserwuj, że jest to dodawanie jednakowych składników, które można przedstawić za pomocą mnożenia. Możesz najpierw wykorzystać bądź kolorowe klocki, bądź krążki.</p> <p>Jeśli wykonasz pracę wcześniej, spróbuj roz-</p>	<p>Masz podane działania:</p> <p>1) $2 + 2 + 2 =$</p> <p>2) $1 + 1 + 1 + 1 + 1 + 1 + 1 + 1 + 1 =$</p> <p>3) $2 + 2 + 2 + 2 =$</p> <p>Ułóż najpierw 3 pary krążków, potem 8 krążków pojedynczych, a następnie 4 pary krążków. Każdą sytuację przedstaw najpierw za pomocą dodawania, a następnie mnożenia.</p> <p>Powtórz te czynności także na klockach</p>	<p>Po objaśnieniu i zadaniu pracy samodzielnej dla uczniów poziomów I i II, nauczyciel rozpoczął pracę z uczniami poziomu III.</p> <p>Wykonują oni pod jego kierunkiem następujące ćwiczenia:</p> <p>1. Układają klocek szafirowy, a pod nim 3 klocki różowe:</p> <table border="1" style="margin-left: auto; margin-right: auto; text-align: center;"> <tr> <td colspan="3">szafirowy</td> </tr> <tr> <td>różowy</td> <td>różowy</td> <td>różowy</td> </tr> </table> <p>Zapisują:</p> $2 + 2 + 2 = 3 \cdot 2 = 6$ <p>Ilustrują zapis</p>	szafirowy			różowy	różowy	różowy
szafirowy								
różowy	różowy	różowy						

Poziom I	Poziom II	Poziom III																
<p>wiązać następujące zadanie: Witek kupił 4 ołówki po 2 zł. Staś kupił 2 ołówki po 4 zł. Który z chłopców wydał więcej pieniędzy? Przy obliczeniach zastosuj mnożenie.</p>		<p>za pomocą krążków:</p>  <p>2. Układają klocek wiśniowy, a pod nim 8 klocków białych:</p> <hr/> <p style="text-align: center;">wiśniowy</p> <table border="1" style="width: 100%; text-align: center;"> <tr> <td>biały</td><td>biały</td><td>biały</td><td>biały</td><td>biały</td> </tr> <tr> <td>biały</td><td>biały</td><td>biały</td><td>biały</td><td>biały</td> </tr> </table> <p>Zapisują:</p> $1 + 1 + 1 + 1 + 1 + 1 + 1 + 1 + 1 = 8 \cdot 1 = 8$ <p>Zapis ten ilustrują także przy pomocy krążków:</p>  <p>3. Układają klocek wiśniowy, a pod nim 4 klocki różowe:</p> <hr/> <p style="text-align: center;">wiśniowy</p> <table border="1" style="width: 100%; text-align: center;"> <tr> <td>różowy</td><td>różowy</td><td>różowy</td> </tr> <tr> <td></td><td></td><td>różowy</td> </tr> </table> <p>Zapisują:</p> $2 + 2 + 2 + 2 = 4 \cdot 2 = 8$ <p>a także ilustrują ten zapis za pomocą krążków.</p> 	biały	biały	biały	biały	biały	biały	biały	biały	biały	biały	różowy	różowy	różowy			różowy
biały	biały	biały	biały	biały														
biały	biały	biały	biały	biały														
różowy	różowy	różowy																
		różowy																

Wszyscy uczniowie mają podstawowe ćwiczenia jednakowe do wykonania. Uczniowie poziomu I dodatkowo otrzymują ciekawe zadanie tekstowe i znacznie mniej informacji o sposobie wykonania polecenia. Uczniowie poziomu II otrzymali nieco więcej informacji ułatwiających im wykonanie ćwiczeń. Z uczniami poziomu III pracował nauczyciel i kontrolując poszczególne kroki zmierzające do prawidłowego rozwiązania zadań, ustalał kolejność wykonywanych czynności, sprawdzał, w jaki sposób pracują.

III. Kontrola i ocena pracy. Uczniowie poziomu III objaśniają sposób wykonania ćwiczeń, poziomu II natomiast uzasadniają wprowadzone zapisy 3.2., 8.1, 4.2. a uczniowie poziomu I przypominają tekst ciekawego zadania i objaśniają sposób jego wykonania oraz formułują odpowiedź: „Każdy z chłopców wydał taką samą kwotę pieniędzy, pierwszy kupił więcej ołówków, ale tańszych, a drugi mniej, ale za to droższych”.

Obserwacja formuł matematycznych ma ułatwić uczniom sformułowanie ważnego prawa matematycznego, zw. przemiennością mnożenia.

$$4 \cdot 2 = 8$$
$$\text{i } 2 \cdot 4 = 8$$

Przykład nr 5.

Temat lekcji: Zadanie tekstowe z niewiadomą.

Hasło programowe: Proste zadania tekstowe. Pojęcie liczby niewiadomej (symbol x), zapis równania odpowiadającego warunkowi danemu w zadaniu.

Cele dydaktyczne: Próby zapisu równania odpowiadającego warunkom sformułowanym w zadaniu tekstowym, a także kształtowanie umiejętności rozwiązywania równań.

Cele wychowawcze: Troska o poprawność w zapisach i przy formułowaniu odpowiedzi.

Tok lekcji:

I. Powtórzenie wiadomości dotyczących rozwiązywania równań. Nauczyciel podaje zadanie tekstowe: *Na podwórku bawiło się kilka dziewczynek. Potem do zabawy dołączyło jeszcze 2 chłopców i wówczas na podwórku bawiło się 5 dzieci. Ile dziewczynek bawiło się na podwórku?*

Uczniowie mają przemyśleć treść zadania i podać propozycję, w jaki sposób przedstawić ją przy pomocy równania, a następnie jak to równanie rozwiązać. Proponują, aby przyjąć:

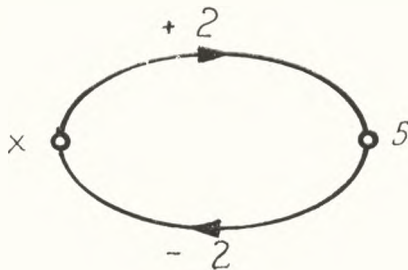
x to liczba dziewczynek

2 „ „ chłopców

5 „ „ wszystkich dzieci zarówno chłopców jak i dziewczynek, które bawiły się na podwórku.

$x + 2 = 5$ oto równanie odpowiadające warunkom zawartym w zadaniu.

Przedstawiają rozwiązanie tego równania za pomocą grafu:



Odczytują rozwiązanie z grafu i zapisują:

$$x + 2 = 5$$

$$x = 5 - 2$$

$$x = 3$$

Sprawdzenie:

$$3 + 2 = 5$$

Proponują także wykorzystać klocki przy rozwiązywaniu powyższego równania:

różowy	niebieski
żółty	

Stwierdzają, że sytuację tę można wyrazić słowami w sposób następujący: „jaki klocek dodany do różowego daje żółty?”. Oczywiście klocek niebieski dodany do różowego daje żółty, a zatem jeśli od żółtego odejmiemy różowy, to otrzymamy klocek niebieski.

Można to zapisać tak:

$$x + 2 = 5$$

$$x = 5 - 2$$

$$x = 3$$

W pracy zbiorowej rozwiązują także następujące zadanie: *Na podwórku bawiło się 5 dzieci. Potem odeszło kilka dziewczynek. Wówczas na podwórku pozostało 2 chłopców. Ile dziewczynek odeszło z podwórka? Zgodnie z warunkami zadania uczniowie stwierdzają:*

5 to liczba wszystkich dzieci

x to liczba dziewczynek

2 to liczba chłopców.

Zadanie to można zapisać w postaci równania:

$$5 - x = 2$$

Przy rozwiązywaniu tego równania posługują się kolorowymi klocekmi:

żółty	
różowy	niebieski

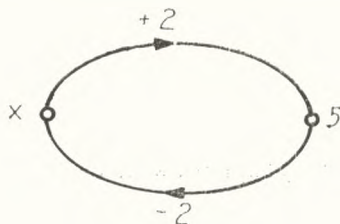
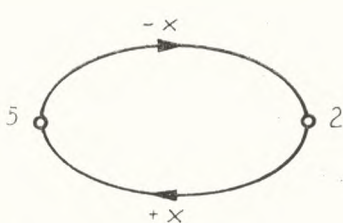
Sytuację tę zapisują:

$$5 - x = 2$$

$$x = 5 - 2$$

$$x = 3$$

Próbują posłużyć się grafem przy rozwiązywaniu tego zadania:



Zapisują:


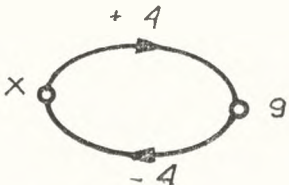
$$5 - x = 2$$

$$2 + x = 5$$

$$x = 5 - 2$$

$$x = 3$$

II. Cwiczenia zmierzające do utrwalenia wiadomości dotyczących rozwiązywania zadań tekstowych za pomocą równań. Uczniowie otrzymują do rozwiązania następujące zadania tekstowe: *Janek miał kilka orzechów. Kiedy otrzymał od kolegi jeszcze 4 orzechy, wówczas okazało się, że ma 9 orzechów. Ile orzechów miał Janek na początku?*

Poziom I	Poziom II	Poziom III
Uczniowie tego poziomu otrzymują polecenie: <i>narysuj odpowiedni graf i odczytaj z niego rozwiązanie oraz zapisz je w postaci równania.</i>	Polecenie dla uczniów tego poziomu brzmi: <i>uzupełnij graf, odczytaj z niego rozwiązanie zadania oraz zapisz je w postaci równania</i> Każdy uczeń otrzymał następującą fiszkę: 	Uczniowie tego poziomu otrzymali następujące polecenie: <i>masz narysowany graf, odczytaj z niego rozwiązanie zadania oraz uzupełnij zapis:</i> Każdy uczeń otrzymał następującą fiszkę:  $x + 4 = 9$ $x = \square - \square$ $x =$

Po otrzymaniu zadań uczniowie pracują samodzielnie. Polecenia są ustopniowane pod względem trudności. Najwięcej samodzielności muszą wykazać uczniowie poziomu I, nieco więcej informacji dodatkowych otrzymują uczniowie poziomu II, a najwięcej uczniowie poziomu III. Nauczyciel czuwa nad przebiegiem wykonywania poleceń. Po ich wykonaniu następuje moment kontroli i oceny pracy.

Wnioski:

Nauczanie wielopoziomowe (nauczanie zróżnicowane) jako forma pracy uwzględniając w nauczaniu fakt zróżnicowania uczniów w klasie tak pod względem poziomu intelektualnego, jak i tempa pracy oraz zaawansowania w zagadnieniach programowych omawianych na lekcji, wydaje się być skutecznym środkiem profilaktycznym jak i terapeutycznym w zakresie niepowodzeń w nauce. Aktywizuje najlepszych w klasie, którzy otrzymują dodatkowe zadania do wykonania, a także i trudniejsze, nie nudzą się, nie tracą czasu czekaniem na innych wolniej od nich pracujących. Ci ostatni nie są zwolnieni z wysiłku nie mogą korzystać

z pracy innych, muszą podejmować wysiłki stając wobec trudności dostosowanych do ich możliwości. Przy tej organizacji nauczania nauczyciel może przeznaczyć więcej czasu uczniom najsłabszym, nie nadążającym, opóźnionym w nauce szkolnej. Uzyskane, w trakcie trwania etapu wstępnego eksperymentu, wyniki a także zdobyte doświadczenia pozwoliły na realizowanie dalszego ciągu eksperymentu. Aktualnie zakończony został kolejny etap, w którym objęto eksperymentem wszystkich uczniów klas I—IV, dwóch wiejskich szkół, wykorzystując przy tym dotychczasowe wyniki badań przeprowadzonych w tym zakresie przez R. Więckowskiego.